

Nieuwsbrief
Jaargang
16
Nummer
50
december 2024

NIEUWSBRIEF JOE ENGLISH, KUNSTSCHILDER

Beste kunstvriend,

Op de eerste plaats wensen wij u en uw dierbaren een **Vredevolle Kersttijd** en in deze turbulente tijden een **Voorspoedig Nieuw Jaar 2025**.

Wij bieden u een uitgebreide extra Nieuwsbrief aan: **lustrum-nummer 50. Speciaal gewijd aan Elisa Goedemé**, echtgenote en muze van Joe English. Tot aan onze tentoonstelling “Joe’s kunst” in 2008 te Diksmuide, stond zij in de schaduw van de talentvolle kunstschilder die tot IJzersymbool werd gepromoveerd. Uit het levensverhaal van Elisa Goedemé blijkt duidelijk dat zij niet enkel de muze en echtgenote was van Joe, maar zelf ook de ambitie had om een kunstzinnig leven te leiden als zangeres en pianiste. Zo jammer dat er in die tijd nog geen opnames werden gemaakt van haar optreden, maar dankzij de bewaarde programma’s en partituren geven wij u een beeld van haar muzikaal talent. Na WO I speelde zij ook een rol in het ontstaan van de IJzerbedevaarten en in de ontluikende Vrouwenbeweging.

Dit feestnummer bevat naast de biografie van Elisa ook afbeeldingen en documenten, evenals portretten en familiale taferelen geschilderd door haar echtgenoot.

Wie naast de e-mailversie tevens een leesexemplaar op papier en in kleur wenst te ontvangen, gelieve 20 euro over te schrijven op rek. BE09 1210 4043 7257 van English M. – met vermelding ‘Nieuwsbrief 50’.

Wij hopen u in de loop van het nieuwe jaar gezond en wel te kunnen ontmoeten.

Vriendschappelijke groeten,
Piet De Baere en Co English

Colofon

Verantwoordelijke uitgever:
Vrienden Joe English, Kunstschilder
Vuldersreitje 2 - 8000 Brugge
www.joe-english-kunstschilder.be
e-mail: co.english2@gmail.com
BE09 1210 4043 7257 English M

In dit nummer

Beste Kunstvriend	p.1
Afkomst en schoolloopbaan	p.2
Muzikale vorming	p.2
Liedzangeres	p.3
Huwelijksjaren	p.4
Wereldoorlog 14-18	p.8
Mevr. Weduwe Joe English	p.9
Piano- en zanglessen	p.10
Betekenis en verdienste	p.12

Elisa Goedemé (1876 – 1926)

Biografische gegevens

Goedemé, Elisabeth, pianiste, koorleidster en zangeres van het Vlaamse kunstlied, weduwe van Joe English, kunstschilder en IJzersymbool.

Elisabeth, Paulina, gezegd Elisa, werd geboren in Antwerpen op 15 mei 1876 als dochter van Karel Goedemé (1843-1928) en Maria De Bie (1843-1901), zij hadden twee zonen en twee dochters. Elisa huwde op 14 juni 1910 in Antwerpen met Joe English (NBW 1966, 2, 203). Zij kregen twee kinderen, dochter Godelieve-Henriette en zoon Jozef-Rafaël. Elisa overleed op 17 juli 1926 in Brugge. Henry English (1853-1918) was haar schoonvader en Michiel English (1885-1962) haar schoonbroer.

Afkomst en schoolloopbaan.

Vader Karel Goedemé was de bekende uitbater en volkszanger van het caféchantant 'De Volksvriend', gelegen achter de oude Vismarkt van Antwerpen op de Vischberg 16. Het geboortehuis van Elisa verdween met het oude stadskwartier aan de voet van het Steen, door de recht-trekking van de Scheldekaai in 1882. Het gezin Goedemé-De Bie verhuisde naar Hoogstraat 67 op de hoek van de Sint Jansvliet. Tot het gezin opnieuw verhuisde naar de Beggaardenstraat 6 om uiteindelijk in 1891 definitief in Markgravestraat 6 te wonen. Omwille van het beroep van vader Goedemé en de schoolkeuze voor de vier kinderen, bleven ze in het oude stadscentrum van Antwerpen. Zijn beroep evolueerde van uitbater van het caféchantant naar "facteur in bier". Bekend is dat Elisa als jong meisje samen met twee vriendinnetjes een lied mocht zingen als onderdeel van het kluchtprogramma voorgedragen en geanimeerd door vader Karel. René Vermandere (1857-1944) verwerkte het levensverhaal van 'Karel Moedegé' in zijn roman 'Door Dik en Dun'(1918).

Elisa Goedemé, atelier fotograaf J. Dilis, Antwerpen, 1905

Henriette Goedemé

Op 2 augustus 1888 kreeg Elisa in het vijfde leerjaar de eerste prijs voor perspectief tekenen. De muzische vakken hadden na 5 jaar schoolstrijd (1879-1884) aan belang gewonnen in het schoolprogramma. Beide dochters Goedemé liepen school in het sedert 1885 opgerichte externaat van de "Soeurs de Notre Dames de Namur". Het stond bekend als "Het Instituut Onze Lieve Vrouw" en werd later geïntegreerd in het Sint-Lievenscollege (Amerikalei). Van nonkel René Vermandere kreeg Eliza het Liederboek van Joris De Bom (1866-1926) cadeau, "*keur van zangen voor de school en het leven*"(1890). Op 15 juli 1891 behaalde zij haar eindproef voor muziekonderwijs aan de middelbare school met een eigenhandig geschreven pianopartituur van een Wiegelied, door G. Ehrmann 'Dors cher Amour. Berceuse'. Dit toont aan dat zij een goede muzikale basis had en talent om verder te studeren. In de Markgravestraat woonden zij vlakbij de Vlaamse Muziekschool van Benoit aan de Sint-Jacobsmarkt. Voor de zussen Goedemé ging een nieuwe wereld open.

Muzikale Vorming.

In de jaren 1890 was de muziekschool van Peter Benoit één van de belangrijke culturele groeipolen in Antwerpen. Door haar muziekstudies vanaf 1892-93 evolueerde Elisa Goedemé van de wereld van de

Volkscultuur naar de wereld van het Vlaamse kunstlied en de opera. In de klas van Mevrouw Leytens-Van Den Bergh volgde zij de 'Germaansche Groep-Zuid Nederlandsche werken Vlaamsch België- Volksliederen en Kunstliederen'. De moedertaal was het uitgangspunt van het muziekonderwijs. Het leren kopiëren van partituren en noteren van melodieën

Marie De Bie in de armen van Elisa,
geflankeerd door zus Henriette

was een belangrijk onderdeel van haar opleiding. In de klas van Mej. Van Thillo volgde zij de 'Theoretische en praktische muziekleer'. Van Lodewijk Mortelmans (1868-1952) kreeg zij 'Klavieronderricht' met oefeningen van o.a. Czerny, Heller, Gurlitt en Bertini. Joseph Splichal signeerde goedkeurend op 11 maart 1895 haar oefeningen voor 'Zangonderricht' van Faure en Gurlitt. Zij kreeg in 1897 tevens zanglessen van Jan Blockx (1851-1912). Toen hij reeds directeur geworden was van de Muziekacademie deed hij beroep op haar bij de uitvoering van zijn cantate 'Feest in den Lande' voor de Belgische Nationale feestdag in Brussel op 21 juli 1905.

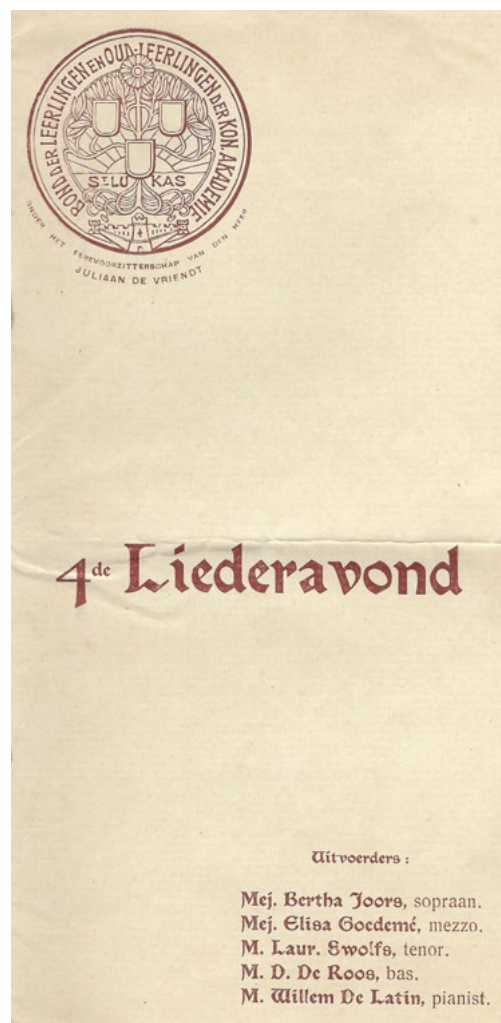
Na haar opleiding aan de Vlaamse Muziekacademie zette zij haar zangstudie verder bij Jef Judels (1871-1942) aan het 'Vlaamsch Lyrisch Toneel', dat in 1893 Vlaamse Opera was geworden. Tijdens het eerste jaar van haar studies als operazangeres overleed haar moeder Marie De Bie en in datzelfde jaar Peter Benoit op 10 maart 1901. Haar eerste optreden als soliste en koorzangerv was een concert met 'Gewijde muziek' van Benoit op Goede Vrijdag 28 maart 1902. Koor en Symfonisch orkest der Koninklijke

Maatschappij voor Dierkunde, stonden onder de leiding van Edward Keurvels (1859-1916). Het volgende jaar zong Goedemé als sopraan in het groot koor bij de uitvoering van het oratorium 'De Oorlog' van Benoit.

Liedzangeres.

Elisa Goedemé en Joe English leerden elkaar kennen naar aanleiding van een concert-optreden. Vanaf 1901 studeerde English aan de Academie voor Schone kunsten onder het militaire statuut van 'universitair'. Op 17 april 1904 organiseerde de 'Bond der leerlingen en Oud-leerlingen der Koninklijke Academie' een 'Liederavond' onder het voorzitterschap van dir. Juliaan De Vriendt (1842-1935). Mejuffrouw Elisa Goedemé, mezzosopraan opende de avond met twee liederen van Edward Verheyden: 'Liedeken' op tekst van Tolen Van Offel en 'Voer Doer' van Klaus Groht. De pianist die haar begeleidde was Willem De Lattin (1876-1942). Deze muziekaftonden waren een promotie voor het Vlaamse kunstlied, voor de jonge componisten en de vertolkers. Elisa moet op Joe een onuitwisbare indruk nagelaten hebben. Zij zou hem van toen af ondersteunen in zijn loopbaan als kunstschilder. Later in dit jaar nam hij deel aan de Romeprijs 1904 voor schilderkunst.

Voor haar muzikale loopbaan was dit eerste solo-optreden van belang als vertolker van het Vlaamse kunstlied. 1906 was voor haar als dertigjarige zangeres een muzikaal jaar van studeren, repeteren en optreden. Een drietal projecten stonden op haar programma. Het werd haar definitieve doorbraak als 'Liedzangeres'. Op 14 januari was er een optreden voor de Katholieke Kring-Lier op het 'Toon- en Toneelkundig Avondfeest'. Het programma vermeldt haar met het 'Wiegelied' van Mortelmans op tekst van Gezelle, twee liederen van Benoit 'Heeft het roosje milde geuren', tekst van E. Hiel en 'Mijn Moederspraak' tekst van Cl. Groht. Met de tenor Willen zong zij de 'Tweezang uit De Schelde' van Benoit, tekst van Hiel en de 'Grote Tweezang uit Quinten Massys' van E. Wambach. Bij een volgend optreden van Goedemé voor de '38me Assemblée de la Federation des Associations et des Cercles Catholiques du Pays', 21 april 1906, vertolkte zij uit het populaire operarepertoire twee aria's: uit 'Samson et Dalila' van C. Saint Saëns en uit 'De Vrijshutter' van C.M. Von Weber, en zij zong ook de Vlaamse Lieder 'Mijn Moederspraak' van Benoit en 't Pardoent' van Mortelmans, op tekst van Gezelle.

Elisa (Elisabeth) en Jette (Henriette) in het ouderlijk huis, vermoedelijk Markgravenstraat 6.

Als 'toonkundige' was Elisa Goedemé actief lid van 'Peter Benoits-fonds' gesticht op 17 oogst 1902. Op 17 augustus 1906 werd het 'Vierde Jaarfeest' gevierd in de feesthalle der Koninklijke Maatschappij van Dierkunde. Uitgevoerd werd de 'Hymne aan de Schoonheid' op tekst van Hiel en de 'Hymne aan de Vooruitgang. Feestzang' op tekst van J. Van Beers. E. Goedemé zong de alpartij met het kleine koor (20 zangers), naast de solisten (7), het kinderkoor (278), het groot koor (450) en 131 muzikanten. Het geheel stond onder de leiding van Keurvvels (1853-1916) en repetent J. Broeckx (1880-1966). Elisa en haar zus Henriette zongen mee in deze overweldigende hommage van de Antwerpse bevolking aan Benoit die vijf jaar eerder overleden was.

Joe English nam in 1907 voor de tweede maal deel aan de Romeprijsvraag voor schilderkunst, waarbij hij beroep kon doen op psychologische en logistieke ondersteuning van de familie Goedemé. Hij werkte de wedstrijdopgave 'Les Victorieux dans les temps primitifs' uit en behaalde opnieuw de tweede Prijs van Rome. Zijn ambitie en talent werden ondersteund door zijn leraar Juliaan De Vriendt, directeur van de Academie. English behaalde later in 1907 ook de Godecharleprijs met zijn triptiek 'De Mensheid op zoek'.

Huwelijksjaren.

Ondanks deze successen van Goedemé en English was het financieel gezien niet vanzelfsprekend om definitief samen door het leven te gaan. Daarenboven verwachtte Vader Henry English dat zij zich in Brugge zouden vestigen. Zoon Joe moest na de opleiding in Antwerpen verder werken voor Huis English, het atelier van kerkgewaden en kunstvlaggen. Dat bracht de nodige spanningen mee tussen de families Goedemé en English. Na een drietal jaren van aarzelend aftasten huwden zij met toestemming van de twee vaders op maandag 14 juni 1910. Zij gingen op huwelijksreis door Nederland. Vanuit Volendam stuurden zij een prentbriefkaart aan Vader Henry. Joe schreef op de keerzijde: "dat zij naar het museum gingen in Amsterdam. Hij wilde Rembrandt zien". Lisa voegde eraan toe "dat Joe verbrand was door de zon".

Als geëmancipeerde vrouw stond zij in 1910, een druk kunstenaarsjaar, voor verschillende uitdagingen. Zou zij haar eigen loopbaan als kunstzangeres en pianiste verder kunnen ontwikkelen?

Zou zij dit kunnen combineren met taken die het gezin van haar verwachten?

Zou zij hem voldoende kunnen steunen in zijn loopbaan als kunstschilder en ontwerper voor het familiebedrijf? Zou zij na 34 jaar de metropool Antwerpen kunnen loslaten en wennen aan de provinciehoofdstad Brugge die pas in economische expansie kwam met de nieuwe haven van Zeebrugge? In juli en augustus nam Joe voor de derde maal deel aan de Romewedstrijd met zijn creatie 'Stalleke van Bethlehem' (1,20 x 1,50, o.d., musea Brugge). Het viel echter niet in de smaak van de juryleden. Volgens letterkundige Cyriel Verschaeve (1874-1949) gebruikte hij "te veel Rembrandt-kleuren".

Voor Elisa was het ook na haar huwelijk een drukke periode op muzikaal gebied. Op zondag 4 en maandag 5 september 1910 organiseerde het Davidsfonds een Nationaal congres in Sint Niklaas. De zondagavond kregen de congresgangers een “Toon- en Toneelkundig Avondfeest. Er werden Vlaamse liederen gezongen door de gunstig gekende kunstzangeres Mvr. Elisa English-Goedemé, waaruit het voor iedereen bleek dat de fijnbesnaarde zang niet uitsluitend een Parijsch artikel is, maar evenveel te vinden op de lippen en in de ogen van een Vlaamse vrouw. De jonge pianist Jef Van Hoof (1886 – 1959) begeleidde haar in 7 liederen van Van Hoof, Mortelmans, Mestdagh, De Hovre, Van den Burg en 2 liederen van Benoit. Op maandag om 9 u werd de ‘Damesafdeling’ voorgezeten door Mej. Marie Belpaire (1853-1948) over ‘Vlaamse Zeden’. Meer dan vierhonderd dames vulden de zaal...” Tussen de twee redevoeringen door werden Vlaamse liederen gezongen door Elisa English-Goedemé.

Elisa en Joe, waarschijnlijk tijdens hun huwelijksreis, 1910

Op zondag 18 december zong zij voor de afdeling DF-Merxem in de feestzaal Victoria, Bredabaan. Het programma vermeldde “voordracht door Dr. J. Grietens over Engelse letterkunde met een liederavond onder de leiding van de toondichter J. Van Hoof met uitvoering van enkele zijner werken met de welwillende en hooggeachte medewerking van Mevr. Eliza English Goedemé kunstzangeres, en het mannenkoor der Groeningewacht”. Zij nam zeven liederen voor haar rekening: ‘Twee Bethuwsche liederen’ van Mortelmans, ‘Drie kinders met drie rozen’, ‘slaaplied’ en ‘Het Kerelslied’ van Van Hoof, en ‘Eleina I en II’ van Gilson.

Aanvankelijk woonden Elisa en Joe in Antwerpen bij vader en zus Jette Goedemé. English pendelde met de trein naar ‘Huis English’ gelegen achter het toenmalig station in Brugge. Na het drukke huwelijksjaar met vele muzikale optredens, verbleven zij een korte tijd in Parijs. Elisa werd in 1911 uitgenodigd om mee te werken aan het Parijse conservatorium als zangeres. De conservator van het instrumentenmuseum van de nationale muziekacademie René Brancour (1862-1948) gaf er een conferentie over ‘LA MER dans la littérature et dans la musique’. Madame English luisterde de lezing op met 4 literair-muzikale zangstukken. Dankzij haar tweetalige schoolopleiding bij de Soeurs de Notre Dame zong zij elegant de Franstalige lyriek. Namelijk de grote aria van Rézia uit Oberon van Weber, de ‘Stances de Sappho’ van Gounod, de ‘Balade de Senta’ uit ‘Le Faiseau-Fantôme’ van Wagner en tot slot ‘Promenade Matinale’ van Lassen. Het was voor Goedemé een hoogtepunt in haar zangloopbaan.

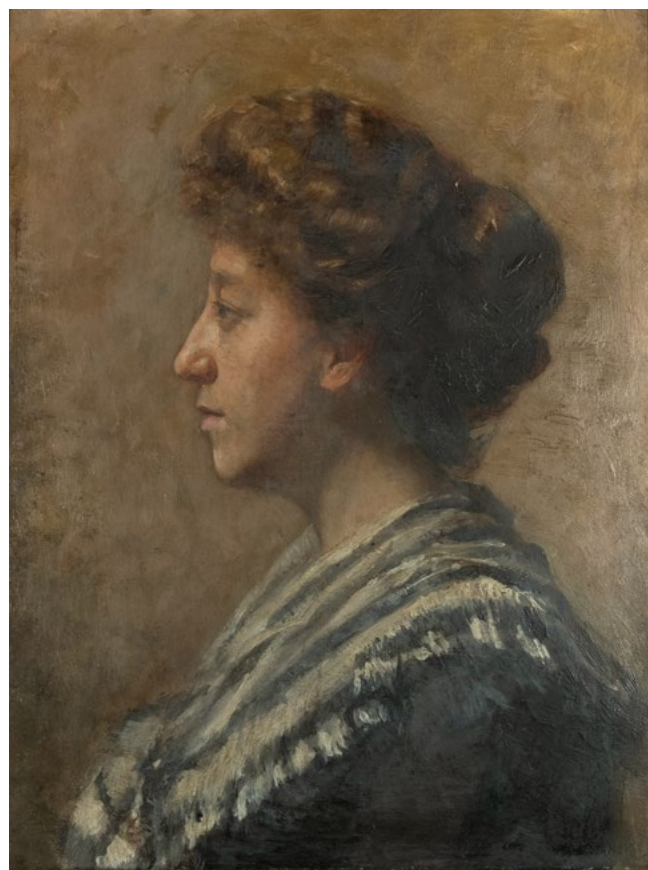
Langs de Brugse reien huurden zij hun eerste woning aan de Verversdijk 11. English vestigde zich als kunstschilder, illustrator en grafisch ontwerper. Het portret van zijn echtgenote op ware grootte ‘Dame met de grote hoed’ (o.d. 1911, 110x130) in impressionistische stijl, bevat een symbolische verwijzing naar zijn ‘Gudrun wachtend op Herwig’ (o.d.1909, 148x168). “Jij hebt in Antwerpen ook lang op mij moeten wachten” schreef hij in één van zijn vele brieven. Aan de overzijde van de Sint-Annarei woonden oogarts Raphaël Rubbrecht (1879-1969) en Bertha Van Oye (1879 -1969) die zeer goede vrienden werden. De dokter gaf de kunstschilder portretopdrachten, zijn echtgenote vormde samen met Elisa een muzikaal duo. Deze vriendschap vereeuwigde Joe English in een symbolistisch schilderij ‘Hommage aan Peter Benoit’ (o.d.1911, 70x100). Zij hield er aan om in familiale- en vriendenkring te musiceren: de liederen van Schubert, Schumann en Grieg, ook de sonaten van Beethoven hadden haar voorkeur. Opdat Elisa ook thuis privé-piano zou kunnen geven schonk vader Goedemé haar een moderne buffetpiano. (Günther nr. 16555, Bruxelles 1911).

Elisa en Lieve English, Joe English, o.d. 2,06m x 1,58m, 1912

Henriette Goedemé,
Joe English, olieverf op paneel, 36x27cm, 1907

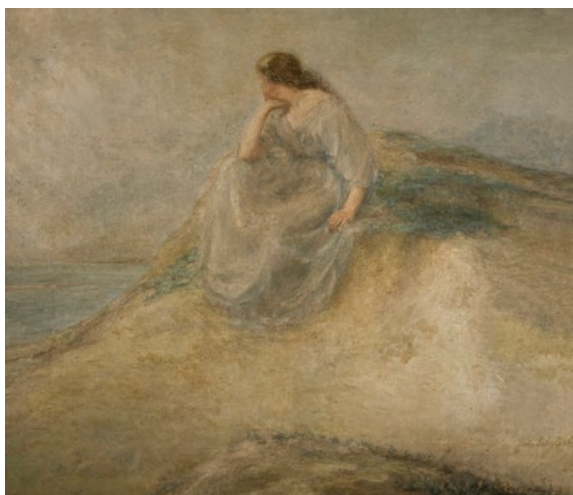

Elisa Goedemé,
Joe English, olieverf op paneel, 36x27cm, 1907

Joe English,
o.p. circa 15x20cm

Een typisch 'spielereitje' van Joe: eigen werk hernemen, zoals links het vaasje bloemen. Rechts zie je de lege duin afgebeeld van het werk hieronder: 'zijn' Gudrun zit namelijk al in het schilderij... De ornamenten, de houten koffer en documentenkist, het rekje de bloemenvaas zijn nog steeds in familiebezit...

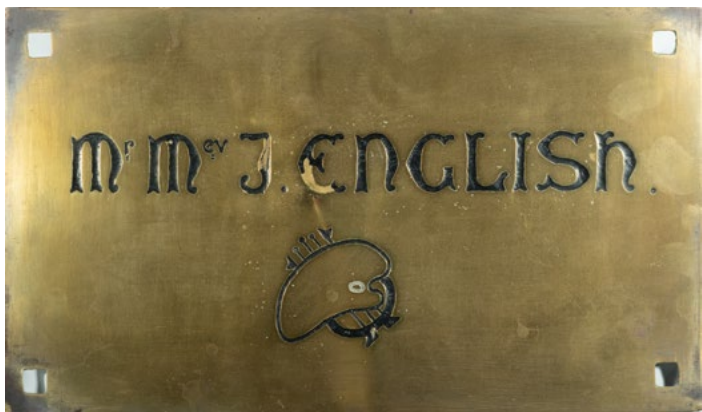
Gudrun wachtend op Herwig
Joe English, o.d. 148,5cm x 168, 1908

Dame met grote hoed,
Joe English, o.d. 1mx1,40m, 1911, portret van Elisa Goedemé

Hommage aan Peter Benoit, Joe English, o.d. 100x70 cm, 1912, Elisa Goedemé met Bertha Van Oye aan de piano.

Hun dochtertje Lieveke werd geboren op 7 maart 1912 (+1934). Het was het eerste kleinkind in de families Goedemé en English. De fiere vader vereeuwigde moeder en kind in vele warme portretten en familietaferelen. Na enkele jaren van hard werken schreef Joe op 21 juli 1913 in een brief aan zijn broer Willy in Canada dat zij bouwplannen hadden. Aan de rand van de stad in de Veldstraat te Sint-Michiels hadden zij een stukje grond gekocht. Architect Huub Hoste (1881-1957) kreeg de opdracht om hun kunstenaarswoning te bouwen, met aan de noordzijde het schildersatelier en de muziekkamer aan de zuidkant met zicht op de tuin.

Naar aanleiding van de Verbiestfeesten in Pittem op zondag 10 augustus 1913 was er een liederenavond onder de leiding van Elisa Goedemé voor de studenten van het AKVS. English tekende voor deze gelegenheid een reeks van 6 prentbriefkaarten en illustreerde de uitgave van het toneelstuk 'Ferdinand Verbiest. Per aspera ad astra' (1913) van Oorda-Cyriel Verschaeve (1874-1949). Hij was een van de persoonlijkheden die geportretteerd werd door English met het logo van de Zeemeeuw (o.d. 1913, Letterenhuis Antwerpen). In Brugge gaf Verschaeve voor een talrijk opgekomen publiek op vier woensdagen in oktober 1913 een reeks lezingen over zijn voorkeurscomponisten Beethoven en Wagner. De muziekvoorbeelden werden geïllustreerd met piano-transcripties door Goedemé uit de 'Meistersinger' van Wagner en de 'Missa Solemnis' van Beethoven. De Brugse vriendenkring van English en Goedemé was present, zoals Dr. R. Rubbrecht, architect L. Viérin, apotheker K. De Wolf, priester leraar A. Coussens, uitgever-advocaat A. De Groeve en kapelaan R. De Smet. Nog in het kader van het Davidsfonds zong Mw. English-Goedemé op 26 januari 1914 op de 'Feestvergadering Flandria' zes Vlaamse kunstliederen. Het openingslied was het 'Marialiedje' van H. Van der Burg, gevolgd door twee liederen van Mortelmans 'De Vlaamsche Tale' en 't Is de Mandel' op tekst van Gezelle, en 'Mijn Moedertaal' van Benoit op tekst van Verschaeve. Tot slot twee liederen van A. De Boeck 'Het groetend kindje' met als afsluiter 'In het woud'.

Lieve en Elisa, ca.1912

Wereldoorlog 14-18.

Op 28 juni 1914 één maand voor Wereldoorlog 1 uitbrak, was Joe English te gast op het Vlaggenfeest te Mons waar de 'Vlag voor de Vlamingen in Bergen', naar zijn ontwerp werd ingewijd. Op diezelfde dag werd in Sarajevo de kroonprins vermoord. Het vreedevolle leven van Elisa en Joe met hun kindje in het nieuwe huis zou bruusk verstoord worden. Joe werd op 1 augustus 1914 opgeroepen als reservist, een gevolg van zijn naturalisatie van Brit tot Belg in 1901. De eerste twee maanden van WO 1 verbleef Joe als soldaat in Brasschaat, Elisa en Lieveke logeerden bij haar vader in Antwerpen. Toen hebben zij elkaar nog een paar keer ontmoet. Maar op 6 oktober 1914 kwam het bevel van Koning Albert tot het terugtrekken van de Belgische troepen uit Antwerpen. Diezelfde dag liet Lisa weten aan Joe dat zij veilig met Lieveke aangekomen was in Brugge. De echtelingen English-Goedemé zullen elkaar nooit meer terugzien. Zij bleef tijdens WO 1 wonen in de Veldstraat te Sint Michiels. De stad Brugge werd een bolwerk bezet door het Duitse Marine-korps Flandern. Hij werkte als militair-kunstenaar te Veurne in Vrij België.

In een autobiografische brief aan een vriend schreef zij in 1924: "Ons kindje dat Lieveke heet, was 2 jaar en half wanneer Vaderke wegging in 1914 en ons 2de kindje werd geboren in Maart 15 en zag Vavake niet meer! Lieveke is nu twaalf jaar en Rafke 9 jaar. Ik bleef hier in ons huisje gedurende de oorlogsjaren, kende vele angstvolle dagen, bracht alleen de kindertjes groot, had zoveel verdriet om hun grootworden waarin Vaderke niet deelen mocht, doch moedig bleef ik tot t'laatste toe met de verzekerde hoop Joe weer te zien en terug t' verloren geluk te mogen bezitten. Het was in September 1918 dat hier de mare kwam van Joe's dood, hier in deze kamer in ons huisje Joe zou niet weerkeren?! Ik kon en wilde het niet geloven, bleef in dien twijfel! tot de wapenstilstand kwam; dan openkele uren de waarheid vernemen moest en geen geluk meer mocht verwachten."

Zoon Joseph-Raphaël English (Raf) werd geboren op 11 maart 1915 (+1967). Vader en zoon hebben elkaar nooit gezien. Moeder Elisa zorgde alleen voor haar kinderen, omdat haar schoonvader Henry onder Duits toezicht stond in Brugge wegens zijn Britse nationaliteit. De andere familieleden woonden buiten de stad, of waren uitgeweken naar Londen. Alleen bij Rafs geboorte mochten vader Karel en zus Jette kort op bezoek komen vanuit Antwerpen. Er bleef wel schriftelijk contact mogelijk, maar die was beperkt gezien de strenge censuur. Joe kreeg pas tegen einde 1916 een foto met zijn echtgenote en de twee kinderen Lieve en Raf, die via een Nederlands contact langs een smokkelroute over Londen naar Veurne verstuurd werd.

Haar loopbaan als zangeres was onderbroken. Om in haar levensonderhoud te voorzien bleef Elisa zang- en pianoles geven. Toen de oorlogssituatie het terug toeliet vroeg Robrecht De Smet (1875-1937) kapelaan, die haar muzikale talenten kende, of zij in zijn Parochie Ver-Assebroek een dameskoor wilde oprichten. *“En dan maar repeteren, onvermoeid steeds maar repeteren. En regelmatig kwam Mvr. Joe English voorzingen, zowel in de kerk als op school, terwijl ze aan het harmonium begeleid werd door Mvr. Raf Rubbrecht. Soms brachten deze dames elk hun kleine jongen mee die dan mocht spelen in de tuin van kapelaan De Smet...”*

Mevrouw weduwe Joe English.

Het laatste oorlogsjaar 1918 verliep voor veel Belgische gezinnen en speciaal voor de families Goedemé en English dramatisch. Ten gevolge van de oorlogsomstandigheden stierf Henry English, Elisa's schoonvader op 7 juni aan een hartaderbreuk. Hij werd begraven te Adegem, Maldegem. In Brugge werden na-diensten gehouden, die Elisa kon bijwonen in de Sint Salvatorskathedraal en bij de Paters Kapucijnen en Discalsen. Twee maanden later overleed eveneens haar echtgenoot Joe English op 31 augustus aan een blindedarmontsteking in het front-hospitaal Océan II in Vinkem. De militaire uitvaart had plaats in Steenkerke op 3 september in bijzijn van veel vrienden-frontsoldaten. Elisa kreeg het bericht van zijn overlijden slechts te horen tegen eind september 1918, maar zij bleef hopen op een weerzien. Op 18 en 19 oktober werd het Bolwerk Brugge Bevrijd, op 11 november werd de Wapenstilstand ondertekend. Karel Goedemé en zus Jette kwamen samen naar Brugge om Elisa en de kinderen te ondersteunen. Michiel English priester en broer leidde de heropstart van “Huis English” in goede banen. Wapenbroeder Samuël De Vriendt (1884-1974) zorgde ervoor dat de persoonlijke bezittingen en de werken van Joe uit zijn schildersatelier in het College van Veurne veilig naar Brugge bij Elisa werden overgebracht. In december 1918 werden door het Davidsfonds Brugge na-diensten gehouden voor English en andere oorlogsslachtoffers. Pas op 28 juni 1919 kon Goedemé samen met haar kinderen, vader en zus, voor het eerst het graf van haar overleden echtgenoot bezoeken. Gelegen op de militaire begraafplaats in Steenkerke onder een houten kruisje.

Raf, Elisa en Lieve, fotograaf R. Morel, Brugge 1917

Geleidelijk aan hervatte zij haar muzikale loopbaan als soliste. Tijdens de gouddag voor de Vlaamse meisjes- en vrouwenbeweging op 16 augustus 1920 leidde zij de samenzang met liederen van Vlaamse componisten: Veremans, Huberti, Mortelmans, Brengier, De Boeck en Meulemans. Na de toespraak van Verschaeve zong zij tot slot *‘Daar is maar een Vlaanderen’* van Jef Van Hoof. Drie weken later was zij aanwezig te Steenkerke en Veurne als eregast met haar kinderen op de ‘Joe English-herdenking’ van 4 en 5 september. Dit momentum zou later de éérste IJzerbedevaart genoemd worden. Als blijvend aandenken werkte zij mee aan de samenstelling van een kunstalbum *‘Uit het werk van Joe English’* (1920) onder de redactie van Alfons De Groeve (1885-1945). De inleiding werd geschreven door Cyriel Verschaeve. Namens de Vrienden van het Brugs English-comité werd er een grafmonument geschonken, gebeeldhouwd door Karel Lateur (1873-1949). Dit origineel kunstwerk werd later overgebracht naar de Crypte van de IJzertoren bij zijn definitieve begraafplaats.

Een jaar later op zondag 18 september 1921 organiseerde Stad Ieper de ‘2de Algemene Bedevaart naar de Graven van de IJzer’. Er werd een Buitengewone Kunstavond ingericht met hulde aan de Gebroeders Van Raemdonck. Het programma bevatte o.a. liederen van Benoit, Brandts- Buys, Tuerlinx en Reylandt, gezongen door Mevrouw Joe English. Het

Buitengewone KUNSTAVOND
met de medewerking der V.O.S Ieper
op Zondag 18 September 1921, te 7 ure
IN DE ZAAL
"VICTORIA PALACE" Meenenpoort

PROGRAMMA

EERSTE DEEL

- Openingstuk voor klavier,
M. Desramaut, Ieper.
- a) Noordzee **EM. HULLEBROECK.**
b) Wanneer Vader wederkomt,
(uit bundel: 6 Liederen, TUERLIX-HODISTER.)
c) Ieper Puingebed, **RENE DE BUXEUIL.**
M. Hilaire Verbeke, Ieper.
- a) DE ZIELEZANG van Frans Van Raemdonck,
de dichter, voordragen uit zijne nagelaten gedichten.
b) In Memoriam Edward.
Jufvr. G. Michielsens, Antwerpen.
- a) Onze Vader, **PETER BENOIT.**
b) Al lust moet mi vergaen (oud lied) **A. BRANDTS-BUYS.**
c) Als 't Oorlog is,
(uit bundel: 6 Liederen, TUERLIX-HODISTER.)
Mevr. Joe English, Brugge.
- GEBROEDERS VAN RAEMDONCK,**
volksepos van C. HODISTER.
(begeleiding voor viool en piano)
Juliaan Platteau, Antwerpen.

15 MINUTEN POOS.

TWEEDE DEEL

- Openingstuk voor klavier.
M. Desramaut, Ieper.
- a) Aan de Muren van mijn Kamer,
(uit bundel: 6 Liederen: TUERLIX-HODISTER.)
b) De Maagdekens (oud lied) **J. RYELANDT.**
Mevr. Joe English, Brugge.
- a) Aan U Alleen, **EM. HULLEBROECK.**
b) Aan het Vlaamsche Land, **E. SMETS.**
c) Gelukkig Kind, **E. VAN NIEUWENHOVE.**
M. Hilaire Verbeke, Ieper.
- a) Stemmen der-Vlaamsche dooden aan de Yzer, I
C. VERSCHAEVE.
b) Dankbaarheid aan onze Heldendooden, **P. MORTIER.**
Jufvr. G. Michielsens, Antwerpen.
- a) Weemoed, **J. RYELANDT.**
b) Mijn Moederspraak, **PETER BENOIT.**
Mevr. Joe English, Brugge.
- a) De Blinde Scheper, **ARTH. WILFORD.**
b) Daar is maar een Vlaanderen, **JEF VAN HOOF.**
M. Hilaire Verbeke, Ieper.

PRIJZEN DER PLAATSEN :
1^e Rang : 4 frank. — 2^e Rang : 2,50 frank.

Men is vriendelijk verzocht in de zaal niet te rooken.

NAMENS HET KOMITEE :
Bestuurder V.O.S. Ieper, **Maur. HOLLEBEKE.** Van Raemdonck-Komitee, **Cl. De Landtsheer, Temsche.**

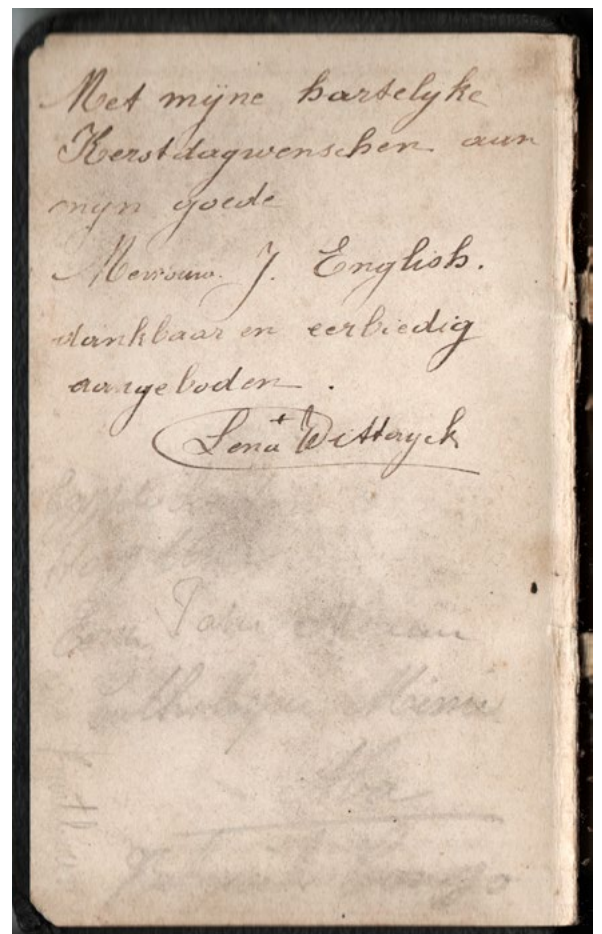
☛ Gedurende de tusschenpoozen van den kunstavond zal, ten bate van het gedenkteken, het werk "De Gebroeders Van Raemdonck" door C. Hodister, 1,50 fr. — en de bundel "6 Liederen (Tuerlix-Hodister)" 4 fr. verkocht worden.

organiserend comité van de IJzerbedevaarten besloot onder leiding van Dr. Frans Daels (1882- 1974) en Clemens De Landtsheer (1894-1984) om een vzw op te richten. Goedemé werd in 1925 een van de éérste vrouwelijke leden van dit comité. Men besliste om een Memoriaal te bouwen in Diksmuide. Na de 6de bedevaart gaf Elisa op vraag van De Landtsheer schriftelijk haar mening over het bekroonde ontwerp van de architecten Van Averbeké. Volgens haar kon men evengoed een uurwerk plaatsen aan het voorstel van de architecten. *"In 't algemeen is er te weinig belang gehecht aan het Kruis van Heldenhulde. Joe nam als voorbeeld de vorm van het Ierse kruis als zinnebeeld van een Verdrukt Volk en paste het toe voor zijn Vlaamse Volk, liefst zou ik het kruis hebben zoals hij het maakte"*. De plannen werden aangepast met de kruiskop als bekroning van het Vredes -Memoriaal.

Piano- en zanglessen.

In haar aantekenboekjes, kleine agendaboekjes van 1 januari tot 31 december van de jaren 1921, '22 en '23, noteerde Elisa elke werkdag de piano- en zanglessen met de naam van de leerlingen. Zowel jongeren als volwassenen, mannen en vrouwen, 12 à 13 leerlingen per week kregen les bij haar thuis. Aan de Günther-piano in de muziekkamer met zicht op de tuin. Wat leren wij uit de notities van Elisa? Onder de vele leerlingen uit de Brugse regio vinden wij de namen terug van o.a. de vier zonen van buurman architect Huib Hoste, Lena Witteryck dochter van de uitgever, Karel De Wolf zoon van de apotheker, Eleonora Reuze dochter van de steenkapper, Julia Maene die de koorpartituren kopieerde enz. Per leerling noteerde zij het aantal lessen en het bedrag dat zij betaalden. Bijvoorbeeld op 27 februari 1923 *"4de les L. Van Caeneghem 14fr. tot. 28.00"*, zij vroeg dus 7 frank per lestijd en rekende af na 4 lessen. Het aantekenboekje van 1923 kreeg zij als kerstgeschenk van haar leerling Lena Witteryck. Op het binnenblad van de kaftomslag schreef Lena: *"Met mijne hartelijke Kerstdagwenschen aan mijn goede Mevrouw J. English dankbaar en eerbiedig aangeboden."* (get.) Lena Witteryck". Verder vernemen wij dat zij als lid van de Derde Orde van Sint Franciscus elke maandagavond de gezangen leidde van de congregatie-leden. Voor de Landdag op 16 augustus 1921 in Gistel voorzag zij extra tijd vanaf 31 juli voor de koorrepetities tot de dag van de uitvoering. Omwille van een heelkundige ingreep in 1922 moest zij de lessen onderbreken van 12 september tot 23 oktober. De nasleep van deze ziekte zou haar fataal worden.

Het Algemeen Verslag 1923-24 van Vrouwenadel 'Bond voor Katholieke vrouwen' in Brugge, vermeldt verschillende initiatieven waaraan Mvr. English meewerkte. Op 11 maart 1923 met de klavierwerken en liederen van musicus J. Watelet (1881-1951), *"zelden waren tekst, muziek en zang zo passende bij elkaar"*. Op 20 maart 1923 hield L. Ontrop (1875-1941) een voordracht over 'Oude en Nieuwe Gewijde Muziek'. Met de welwillende medewerking van Mevr. J. English en van het Dameskoor. Later op het jaar zong zij op 8 november een programma van Vlaamse componisten Verhoeven, Alpaerts, Mortelmans en Watelet. Tevens vermeldt het verslag: *"Verleden winter werd door den bond een zangcursus ingericht, gegeven door de bekwame lerares en kunstzangeres Mevr. Joe English"*. *De cursus werd ingezet met een eerste reeks van 8 leerlingen en leverde voor het eerste jaar reeds flinke uitslagen. De lessen hebben plaats 's Vrijdags van 6 tot 8 uur in het Middenstandshuis, Garenmarkt. Het tweede studiejaar ving aan woensdag 15 oktober. Een nieuw eerste jaar is in vorming"*. Op de Peter Benoit-avond van 18 maart '24 werden fragmenten uit het oratorium 'Lucifer' en de cantate 'De Leie' uitgevoerd. *"De heer Carlos De Wolf ontleedde Benoits werk deel voor deel terwijl Mevr. English op het klavier de niet gezongen stukken weergaf... ook Mej. God. en Maria Matthys met hun mooie stem, zo kundig geleid door Mevr. English, behaalden een merkelijk deel in de bijval"*.

Naast de damesvereniging Vrouwenadel bleef ook het Davidsfonds beroep doen op de muzikale kennis en kunde van Elisa Goedemé. Op zondag 24 en maandag 25 augustus 1924 was er in Brugge een Gezelle-herdenking. Bij zijn praalgraf op de Stedelijke begraafplaats zong zij twee liederen van Van Hoof op tekst van Gezelle met haar dameskoor 'De Anjelier'. Tijdens de letterkundige zitting in het Sint Lodewijkscollege werd Goedemé begeleid door M. Boereboom (1902-1985) met Gezelleliederen van Mortelmans, Van Hoof, Reylandt, Dom Creps en Watelet. Voor haar was 1925 eveneens een druk jaar van organiseren en optreden. Op 24 maart 1925 werd een Bach-avond voorzien met voordracht door E.H. Van Nuffel (1883-1953) en de uitvoering van zijn 'Kleine Cantate' en 'Aria's en choralen uit Kerstnachts-oratorio' voor soli en gemengd koor onder haar leiding. Later op het jaar werd de 'Bloemencantate. Gloria Flori' van August De Boeck door haar uitgevoerd met de leerlingen van haar zangcursus, naast liederen van Mortelmans, Van Hoof, Watelet en Ceulemans.

Lieve, Elisa en Raf, een foto uit 'Ons volk ontwaakt' 1925

Naar aanleiding van de feestviering '50 jaar Vlagge' op zondag 23 augustus 1925 in Brugge voor de studenten van het AKVS vermeldt het 'Vlaggeboek': *"De Heilige Mis in de kerk van de E.P.Carmelieten bracht ons voor 't eerst allemaal samen. De leden van de 'Anjelier' (Brugge) zongen onder leiding van Mw. Wwe J. English een mooie mis van De Vocht en E.H.Dr. Karel Elebaers, leraar te Herentals, hield een zeer fijne kanselrede "...*

Waarschijnlijk was haar laatste project in Brugge een feestavond voor Vrouwenadel op 16 februari 1926. Volgens het gedrukt programma zong Mvr. Joe English toen 'Ik zag Cecilia komen' en liederen van De Vos, De Vocht, Candael, Mortelmans, Gilson en Peeters.

Betekenis en Verdienste.

Ten gevolge van de oorlog stond Goedemé zoals vele vrouwen na het overlijden van haar echtgenoot voor een drievoudige taak: haar huis en gezin, haar muzikale loopbaan en het behartigen van de nalatenschap van haar echtgenoot als kunstschilder en later als IJzersymbool. Haar verdienste is dat zij deze opdrachten op een voorbeeldige wijze realiseerde. Door haar studies piano en zang eind 19de–begin 20ste eeuw aan de Koninklijke Vlaamse Muziekacademie van Benoit en aan de Opera van Antwerpen, leerde zij de toenmalige Belgische en Vlaamse componisten en muzikanten kennen. Tijdens de jaren 1920 tot aan haar overlijden in 1926 zette zij haar loopbaan als liedzanger, pianoleraar en koorleider terug verder. Voor haar studenten en de culturele verenigingen was zij niet alleen de uitvoerende muzikante, maar als tussenpersoon en vertolkster bracht zij meerdere componisten en musici in contact met een kunstminnend publiek.

De inspirerende kunst van haar echtgenoot Joe English werd vooral bekend door de propaganda met zijn oorlogswerk en tekeningen via de jaarlijkse IJzerbedevaarten. Haar rol hierbij bleef ten onrechte onderbelicht. In het kader van de genderstudies over vrouwen tijdens en na WO 1 verdient zij de nodige aandacht.

Elisa Goedemé overleed op 50jarige leeftijd op 17 juli 1926 en liet twee weeskinderen na. Zij werd gewaardeerd als moeder, weduwe, muzikante en lieve vriendin. Zij verdween in de schemering van de geschiedenis. Op 28 juli 1929 werd er in Brugge een ‘Mevrouw English-hulde’ gehouden. Dokter Frans Daels en Mvr. De Vroe-Puype hielden een ‘dankrede’. Zij kreeg als grafmonument een Heldenhuldezerkje op de begraafplaats van Sint Michiels, Brugge (Rij 10.B), met het opschrift:

“Gij zaaidet heel uw leven Slaap rustig alles groeit”.

Dankzij haar werden het archief en het kunstpatrimonium van de familie English-Goedemé (FAEG) zorgvuldig bewaard. Zo kon het overgedragen worden aan haar nakomelingen, de kinderen en kleinkinderen van Raf English.

Piet De Baere

Het Stalleke van Bethlehem, Joe English, o.d., 121 x 152, 1910, bewaarplaats Stedelijke musea Brugge.

Een zalige kerst aan alle vrienden en sympathisanten!